

szavak használatát helyezi előtérbe. Végül a szerző megpróbál választ adni a hangszimbolika miértjére és mikéntjére, kognitív, neurológiai és szemantikai indoklásokkal. E szerint a hangszimbolika egy dinamikus, komplex rendszert jelent, amelyre jellemző, hogy egyes hangok, hangkapcsolatok, hangsorok többszöri megjelenései utalásokként hatnak a referens kilétére, Így ezek a különféle mentális utalások egyszerre hatnak a befogadó tudatában, erősítve vagy gyengítve a nevek hangalakjai és hordozói közti kapcsolatot.

Problémát okoz, hogy a szerző nem választja el egyértelműen, mikor beszél általánosságban a fantasztikus irodalom lexémáiról, mikor pedig csak a neveiről. E mellett a névjegyzékbe olyan névtípusokat is felvett, melyek névjellege megkérdőjelezhető (pl. állat- és növényfajok nevei, betegségek, különböző nyelvek elnevezései, anyagnevek). Ezekről eltekintve érdekes, tanulságos könyvet tarthat kezében az olvasó a névtan eddig kevésbé vizsgált területéről, mind a témát, mind pedig a feldolgozásának a jellegét tekintve. Külön dicsérendő, hogy a szerző a munka végén a hangszimbolika jelenségét több nyelvészeti irányzat komplex rendszerében igyekszik elhelyezni.

TURÓCZY ZSÓFIA

**GEOGRAPHICAL NAMES
AS A PART OF THE CULTURAL HERITAGE
[A földrajzi nevek mint a kulturális örökség részei]
Wiener Schriften zur Geographie und Kartographie 18.
Szerkesztette: PETER JORDAN – HUBERT BERGMANN – CATHERINE
CHEETHAM – ISOLDE HAUSNER
Institut für Geographie und Regionalforschung der Universität Wien –
Kartographie und Geoinformation, Wien, 2009. 196 lap**

1. Az UNESCO 2006 áprilisában elfogadott egy határozatot, miszerint a földrajzi nevek a nyelvi örökség és hagyományok fontos elemét képezik. Az ENSZ névrajzi konferenciái az átfogó feladatok és a szoros időbeosztás miatt azonban általában kevés teret engednek a sajátos témák elmélyült, tudományos megvitatásának. Ezt felismerte az UNEGN-en, a földrajzi nevek szakértőinek ENSZ-csoportján belül működő Holland–Német Nyelvi Osztály, és a GeoNames szimpóziumok hagyományait folytatva 2008. május 19–21. között Bécsben tudományos szimpóziumot rendezett a földrajzi nevekről mint a kulturális örökség és hagyományok érinthetetlen részéről.

A kiadvány a fenti rendezvényen ismertett cikkekből készült válogatás. Az értékes kötet 17 európai és három tengeren túli országból – Ausztrália, Dél-afrikai Köztársaság, Kanada – összesen 27 cikket tartalmaz. A szerzők, szerkesztők és egyéb közreműködők száma 38. A teljes egészében angol nyelvű kiadvány a földrajzi nevekkal foglalkozó szakemberek világszerte végzett kutatásai nyomán keletkezett írásokat tartalmazza. A cikkek legtöbbször általában 4-6 – a kötet formátumában A/4-es méretű – oldal; a legrövidebb 2, a két leghosszabb 9, illetve 11 oldalas: Z. CEKULA lettországi szerző a különleges történelmi és egyedi kultúrájú Latgale régió helyneveivel foglalkozik (145–5); a másik hosszabb tanulmányt a szlovén szerzőpáros (D. KLADNIK – P. PIPAN) készítette a Pirani-öböl

politikai okokból bekövetkezett névváltozásairól (107–16). Mindkét anyag igen részletes, igényesen feldolgozott, térképekkel, fényképekkel, névtáblázatokkal, grafikonokkal, bőséges forrásanyaggal ellátott történeti beszámoló.

A kötet egyrészt általános és elméleti megközelítések, másrészt nemzeti és regionális felosztás szerint tartalmazza a cikkeket. Az előszót P. JORDAN osztrák professzor írta a szerkesztők nevében (7–9), akik a Bécsi Egyetemen kiadott földrajzi és térképészeti sorozat ezen 18. kötetét összeállították.

2. A gondolat, melynek jegyében a tanulmányok születtek, PETAR ILIEVSKITŐL származik, akit az előszó mellett az egyik szerző is idéz a földrajzi nevek jelentőségét hangsúlyozva: „Ami az őskori leletek jelentenek a biológiának, az üledékes kőzetek a geológiának, ugyanazt jelentik a helynevek egy ország kultúrtörténetében, mert tükrözik az illető ország múltjában végbement különféle etnikai, politikai és egyéb változásokat” (7, 169). Ezen felül a helynevek, földrajzi nevek természetesen szorosan összefüggnek az egyén és a társadalmi csoportok térhez fűződő azonosságtudatának kialakulásával is.

A nyelvészet, a földrajz, a térképészet, a történettudomány és egyéb rokon szakmák művelőinek nem kell bizonygatni, hogy a földrajzi nevek a kulturális örökség fontos részei, hiszen ők azok, akik a nevek egységesítése mellett egyidejűleg a történelmi, a kihalóban lévő, használaton kívüli kisebbségi nyelvek és nevek változatlan formában való megőrzéséért küzdenek nemzetközi fórumokon, akár „csak” kutatási célokra is. Ez szintúgy vonatkozik az exonimák változataira, melyek különös figyelmet érdemelnek a bennük rejlő kifejezések, hagyományos kulturális összefüggések miatt. Az átnevezési kísérleteket a legnagyobb fenntartással kell kezelni, mert velük megszakadnak az azonosítási kapcsolatok, bezárul az adott helyre nyitott kultúrtörténeti ablak, és gyakran károsodik a helynevek összefüggő rendszere.

JORDAN a következőképpen foglalja össze a kötet tartalmából leszűrt legfontosabb megállapításait az előszóban:

A helynevek a kulturális örökség rendkívül fontos részei. A hagyományos helynevek rendszerint nagyon régiek, jellemeznek bizonyos nyelvi, politikai, társadalmi és gazdasági helyzetet. Kulcsot adnak a település és a kultúra történetéhez, és sok mindent elmondanak egy hely lényegéről, korábbi gazdasági, nyelvi állapotáról. Egy adott régió földrajzi neveivel egységet képeznek, leírják történelmi, de gyakran még meglévő helyzeteket is. Segítik a helyhez kapcsolódó azonosságtudat kialakulását. Egy-egy ismerős földrajzi név említése egész sor gondolatot ébreszt a hellyel kapcsolatban, kifejezi és megerősíti az ember érzelmi kötődését. Ezért a földrajzi nevek fontos elemei az otthonosság érzésének, és nem csupán a nyelvi kisebbségek számára.

Különleges védelemre van szükség a kisebbségi vagy kihalóban lévő nyelvek, nyelvjárások nevei esetében, melyek jelentős „eróziós” hatásnak vannak kitéve a személyi kommunikációs hálózatok térbeli terjedése, az országos média, illetve a kulturális globalizáció miatt. Az exonimákat is meg kell védeni, mert ezeket nagyon gyakran nem egységesítik, és nem dokumentálják rendszeresen. Ilyenek dokumentálásakor az egységesített endonimák névváltozataiként kell rájuk hivatkozni.

A földrajzi neveket fenyegető veszélyek. A földrajzi nevek a bennük rejlő szimbolikus erő révén akár provokálhatnak is. Gyakran úgy értelmezik őket, mint egy bizonyos régió vagy ország feletti uralomra törekvés megnyilvánulását. Egy adott társadalom ki akarja fejezni, hogy döntési joga van a földrajzi nevek felett. Az uralom változásai

(területi méretekben, országtól le egészen a települések szintjéig, pl. a politikaitól a gazdasági szféráig) kifejezhetők az átnevezéssel. Egyéb veszélyek: a névvédelemre alkalmatlan törvényhozás; a különleges nevek ismeretének hiánya; a vidékiből városivá vált életforma; a szájhagyományok ismeretének hiánya, mivel elmulasztották a feljegyzésüket, illetve elhomályosodtak a globalizáció vagy más kultúrák befolyásának eredményeképpen; valamint az összevissza átnevezés és a helytelenül kiejtett vagy betűzött névváltozatok állandósítása.

3. A tanulmánykötet egyik jelentősége abban áll, hogy példákat mutat az említett UNESCO-határozat szellemének a gyakorlatba való átültetésére. Valóságos paradigmaváltás ez azzal a korábbi szemlélettel szemben, amely a hivatalos nyelvi formákat preferálta, és a változatok (többek közt az ún. exonimák) számának csökkenését szerette volna elérni (I. H. KERFOOT „Földrajzi nevek és kulturális örökség: előzmények az ENSZ [UNCSGN/UNGEGN] anyagaiból” és P. JORDAN „Helynevek mint a helyhez kötött azonosság alkotóelemei” című tanulmányait a kötetben: 13–20, 33–9). A magyarok számára ez utóbbi talán annyiban érdekesebb a többinél, hogy JORDAN mint osztrák a hajdani Monarchia területéről veszi a példáit (Kolozsvár, Dalmácia, Salzkammergut, Nagyalföld stb.), melyek jól ismertek nemcsak a szakmabeliek, hanem az átlagemberek körében is. (Ezt a multietnikus örökséget egyébként a kötet több osztrák névrájsza is feldolgozza.) A JORDAN-tanulmány kultúrföldrajzi szempontból vizsgálja a helynevek szerepét az egyén és a csoportok azonosságtudatának formálódásában. Az írás mély humánumot tükröz, a szerző sokoldalúan közelíti meg témáját, nem hagyva ki a szociológiai, vallástörténeti és lélektani megfigyelésekre tett hivatkozásokat sem. Felhívja a figyelmet a különböző országok hasonló földrajzi adottságú tájegységeinek (pl. folyók menti alföldeknek) az építkezési egyezéseire, illetve a lakosok életvezetési, étkezési szokásaira is.

A kisebbségek földrajzi neveinek standardizálásáról és az utóbbi évek térképein való megjelenéséről számol be a tanulmányok jelentős része, különös hangsúlyt fordítva a korábban korlátozott írásbeliségű nyelvek, mint pl. a fríz, kasub, latgal, számi stb. neveinek problémájára. L. M. ASLAKSEN (Norvégia) a norvégiai (51–4), K. VUOLAB-LOHI (Finnország) pedig a finnországi számi földrajzi nevekről ír (55–8). K. NILSSON, S. NYSTRÖM és A. TORENSJÖ (Svédország) a svéd földrajzinév-törvényt és annak nyomatékosító szerepét mutatja be a földrajzi neveknek mint a nemzeti kulturális örökség részének megőrzésében (59–63). T. KHUBHEKA (Dél-afrikai Köztársaság) a Dél-afrikai Földrajzinév-adatbázist mint a földrajzi nevek egységesítésének a multikulturalitást és többnyelvűséget tükröző eszközt ismerteti (45–7). F. ORMELING (Hollandia) a térképeken lezajló „frízesítést” a közigazgatás demokratizálásának jeleként értékeli (73–8). J. SIEVERS, B. E. BEINSTEIN és P.-G. ZACCHEDDU (Németország) a többnyelvű földrajzi nevek németországi feltüntetéséről és dokumentálásáról értekezik (89–92). M. ZYCH (Lengyelország) a lengyelországi kisebbségi helynevekkel (137–43), D. MAC GIOLLA EASPAIG (Írország) pedig Írország földrajzinév-örökségével foglalkozik írásában (79–85). A hazai térképészet régebbi és újabb gyakorlatát POKOLY BÉLA és MIKESY GÁBOR mutatja be a nyugat-magyarországi többnemzetiségű területek földrajzi neveinek példáján (125–8). A hat térképi szemelvénnel illusztrált tanulmány bemutatja a népességi viszonyok alakulásának tükröződését a helynevekben, és példákat közöl az utóbbi idők kizárólag kisebbségi, azaz magyar változat vagy fordítás nélkül, horvát, német vagy szlovén helyesírással megállapított

mikrotoponimáira. Ez utóbbiaknál a legfőbb problémát a helyi kisebbségek nyelvének az irodalmi változattól való jelentős eltérése jelenti.

Egy-egy régió helynevekben megmutatókozó multietnicitását, kisajátíthatatlanságát, a helynévkincs korok és nyelvek szerinti rétegződésének témáját szinte mindegyik tanulmány érinti, négy pedig részletesebben is tárgyalja. B. WATT (Ausztrália) a helynevek kulturális vonatkozásait vizsgálja, különös tekintettel a bennszülött, kisebbségi és regionális nyelvekre (21–4). H. BERGMANN (Ausztria) Ausztria földrajzi nevekben tükröződő multietnikus örökségét tekinti át (93–7). M. POPOVIĆ (Ausztria) a macedóniai Strumica folyó völgyében található bizánci és ószláv toponimák folytonosságát és változását tanulmányozza (173–5). Bennünket közelebről érdekelhet R. CREȚAN (Románia) Temes megye kisebbségi nyelvekből eredő településneveiről írt dolgozata (133–6), amely 53 helység névéhez fűz etimológiai magyarázatot hat jelentéstani csoportban (pl. ember-, növény- és állatnévből képzett nevek). A szerző túlnyomóan a román forrásokra támaszkodik, így egy esetleges összevetésben a magyar tudományosság eredményei jelentős eltéréseket mutatnának, egyszersmind felhívják a figyelmet a határokon túli helységnevekre vonatkozó újabb kutatások és publikációk fontosságára.

A politikai eredetű elvárásoknak, attitűdöknek és jogszabályoknak a névhasználatra és a névváltoztatásokra való hatását mutatja be történeti áttekintésben, az 1700-as évektől napjainkig tárgyalva és példázva DUTKÓ ANDRÁS (Magyarország) „A magyar helynévváltoztatások politikai háttere” című tanulmánya (129–32). Hasonló témakörben íródott P. HRYTSENKO, R. SOSSA, és N. SYVAK (Ukrajna) „A földrajzi nevek megőrzése Ukrajnában” című írása (159–62), illetve a már említett szlovén tanulmány, de érinti a kérdést horvát, az ír, a macedón és a svéd kötetbeli tanulmány is.

Több írás a táj, a történelem, a névadó és -használó kibogozhatatlanul gazdag viszonyrendszerébe, a helynevek szerteágazó kulturális aspektusaiba nyújt bepillantást. B. HELLELAND (Norvégia) a helyneveket mint a tájazonosság eszközeit tárgyalja (25–31). S. PAIKKALA (Finnország) egy kísérleti földrajzinév-projektről számol be (65–70). G. RAMPL (Ausztria) a kelet-tiroli hegyek, legelők neveit mint a kulturális örökség példáit mutatja be (99–105). E. JAČEVA-ULČAR (Macedónia) Macedónia földrajzi neveit a kulturális örökség részeként vizsgálja (169–72). P. SOUSTAL (Ausztria) a helyneveket a vándorlás és a letelepedés forrásaiként használva igyekszik kimutatni a folytonosságot és a változást a bizánci Halkidikiben (177–83). D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ (Horvátország) a horvát helynevekben keresi a regionális és nemzeti hagyomány, valamint az azonosság tükröződését (117–23). A. CHOLEVA-DIMITROVA és M. VLAHOVA-ANGELOVA (Bulgária) a bulgáriai földrajzi nevek egységesítéséről számol be (163–7). M. N. CHRISTODOULOU (Ciprus) Ciprus példáján mutatja be a földrajzi neveknek a kulturális örökség részeként való megőrzését (185–6).

Ahogy az egyik szerző által idézett LARS HULDÉN finn névrajztudós és költő mondja: „A helynevek kulcsként szolgálnak az emlékekhez és tapasztalatokhoz. Ha ismerjük ugyanazt a nevet, máris egy kicsivel többet tudunk egymásról. A helynevek a társadalmi összetartozás jelei” (28).

4. Befejezésül Z. CEKULA lett névrajzos szakember cikkéből idézem a népdalt, mely ékesen alátámasztja JORDAN megállapítását az embernek a természethez, a hazai földrajzi környezethez fűződő erős érzelmi kapcsolatáról, az otthonosság érzésének fontosságáról: „Mit messziről megismerek, / Az a bátyám tanyája, / Körben hársfák, kőrisek, / Középen fehér almafa” (150).

Nemcsak szakembereknek ajánlható a kötet, hanem olyan fiataloknak is, akik érdeklődnek a névrajzos és rokon tudományterületek iránt, és akik e szakmák művelőinek a (távoli?) jövőben majd helyére állnak; hasznos, sokszínű, több rokon szakterület ismereteiből összegyűjtött nemzetközi munícióhoz juthatnak e tanulmányokból mind szellemi, mind érzelmi síkon.

TÓTH MÁRIA

**REMUS CREȚAN – VASILE FRĂȚILĂ:
DICȚIONAR GEOGRAFICO-ISTORIC ȘI TOPONIMIC AL
JUDEȚULUI TIMIȘ**

**[Temes megye történeti földrajzi és helynévi szótára]
Editura Universității de Vest, Timișoara, 2007. 487 lap + 1 térkép**

1. A temesvári Nyugati Egyetem a mai román helynévkutatás egyik igen fontos központja, ahol a Bánság Romániához tartozó részlegének helynévtani feltárására figyelemre méltó lexikográfiai vizsgálatok bontakoztak ki. Ezek egyrészt a régiót egészében átfogó helynévi, másrészt pedig a közigazgatási szempontból Temes, Arad és Krassó-Szörény megye részét képező régió egyik részlegére vonatkozó történeti földrajzi és helynévi szótármunkálatok. Az előbbieik eredményeként „A Bánát helynévi szótára” említhető, eddig megjelent nyolc kötetével (VASILE FRĂȚILĂ și colab. 1984–[1994]. Dicționarul toponimic al Banatului 1–[7]. Timișoara; VASILE FRĂȚILĂ – VIORICA GOICU – RODICA SUFLETEL, Dicționarul toponimic al Banatului (R). Studii și Cercetări de Onomastică 7. 2002: 267–327), az utóbbiaknak pedig két egymással összefüggő szótár is köszönhető: a „Temes megye településeinek helynévi és történeti földrajzi szótára”, amelyet a földrajztudós REMUS CREȚAN jelentetett meg 2006-ban „Etnikum, történeti fejlődés és helynévi rétegződés” alcímmel (Dicționar toponimic și geografico-istoric al localităților din județul Timiș [1]. Etnie, evoluție istorică și stratificare oiconimică. Timișoara), valamint az alábbiakban bemutatandó „Temes megye történeti földrajzi és helynévi szótára”, amelyet REMUS CREȚAN és VASILE FRĂȚILĂ nyelvész, etimológus adott ki 2007-ben.

A két legutóbbi szótárkiadvány egy sajátos kétkötetes történeti földrajzi és helynévtani szótártervezeten alapul. Erről pontosabban REMUS CREȚAN kötetének előszava tájékoztat (5), amely első kötetként történeti földrajzi, másodikként helynévtani beállítódású kiadványt körvonalaz. Az előbbi feladatoként ugyanis a megye településeinek történeti, népességtörténeti leírását jelöli ki, a településnevek történeti rétegződésének feltárásával együtt, az utóbbira pedig az első kötet feltárta településnevek etimológiai leírását és az egyes települések főbb mikrotoponimáinak magyarázó bemutatását bízta.

Az ígéretes szótártervezet alapján összeállított és megjelentetett két kiadvány sajnos sem műfaji, sem szótárszerkezeti szempontból nem valósíthatta meg maradéktalanul az elképzeléseket, aminek oka minden bizonnyal a tervezet lexikográfiai szempontjainak kidolgozatlanágában rejlik. REMUS CREȚAN szótárterve ugyanis a történeti földrajz potenciális helynévszótárára alapoz, abból igyekszik történeti földrajzi és helynévi szótárt